
Urbanisme i participació

Miquel Domingo

Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona

Maria Rosa Bonet

Col·laboradora unitat d'Estudis Psico/socio/ambientals
Departament de Psicologia Social de la Universitat de Barcelona

«No hi ha construccions fortuïtes separades del medi humà en què han crescut ni de les seves idees, necessitats i desigs; de la mateixa manera que no hi ha línies arbitràries ni formes sense motiu en l'arquitectura. Però l'origen i la vida de cada construcció gran, formosa i útil, tant com l'aglomeració al mig de la qual ha estat aixecada porta implícits, sovint, certs drames i històries complicades i misterioses».

Un pont sobre el Drina. Ivo Andric

Resumen: ¿Hasta que punto los movimientos sociales urbanos, las reivindicaciones vecinales han incidido y condicionado a nivel formal, pero esencialmente a nivel estructural, la Barcelona actual? La pregunta orientó un estudio de los autores sobre la interacción reivindicación/transformación urbana, a partir de la detección, localización y análisis de 550 reivindicaciones formuladas por 49 asociaciones de vecinos de Barcelona entre 1966 y 1987. Al hilo de los resultados de dicho estudio se cuestionan las posibilidades de participación ciudadana en la construcción de la ciudad. Y proponen, además de la necesidad de iniciar un proceso de reflexión que permita profundizar en los mecanismos de participación en intervenciones urbanas, abrir un debate que consideran pendiente y que debería superar la falsa dicotomía 'una ciudad para ver/una ciudad para vivir'

Els orígens de Barcelona i els Moviments Socials Urbans

Quin pes han tingut les reivindicacions veïnals en la conformació i construcció de la Barcelona actual? Fins a quin punt els moviments socials urbans han incidit i/o condicionat, el procés de transformació, tant a nivell estructural com formal?

Quan el 1986 ens formulàvem aquestes preguntes conjuntament amb el nostre bon amic, el sociòleg Joan Costa, veïem la necessitat de realitzar una avaluació de la interacció reivindicació-transformació urbana a partir de la detecció, localització i anàlisi de reivindicacions concretes així com dels respectius resultats. Una avaluació en termes urbanístics que permetés reflexionar entorn de les conseqüències de les reivindicacions i dels processos generats sobre la forma urbana. En darrer terme, la qüestió clau que aleshores ens preocupava -i ens segueix preocupant- eren les possibilitats reals, la viabilitat, de la participació ciutadana en la construcció de la ciutat.

La idea inicial va cristal·litzar, gràcies a la col·laboració de la Fundació J. Bofill, en un projecte, que va possibilitar, d'una banda, la realització de l'inventari i el seguiment sistematitzat de 550 reivindicacions de 49 Associacions de Veïns de Barcelona, i de l'altra, la redacció i edició del llibre *Barcelona i els Moviments Socials Urbans* com a recull de la recerca. Una recerca que no considerem tancada, ans el contrari.

Creiem haver assolit, en bona part, l'objectiu general que ens proposàvem: constatar el paper decisiu -no necessàriament sempre reeixit- de les associacions veïnals en el desenvolupament urbanístic de Barcelona —des d'escalles molt diverses: del semàfor a la planificació—; tant durant l'etapa inicial, la que correspon pròpiament al moviment social, amb uns objectius polítics que transcendien les reivindicacions, com durant l'etapa posterior, mitjançant la negociació, una tasca poc o mal considerada que ha fet sovint relativitzar, minimitzar, fins i tot oblidar el paper de les AAVV. Un paper que amb accents diferents continua encara avui més o menys vigent.

Hem constatat també, que la informació aconseguida per a ser utilitzada com a base documental agafava, més enllà de la mera funció instrumental, una dimensió no prevista: la d'*explicar, dir, narrar...* uns fets i la importància que això pot tenir per a tots els protagonistes implicats, com assenyala Pasqual Maragall en el pròleg del llibre esmentat.

En canvi, no donem per exhaurida l'explotació de les dades, ja que alguns temes tan solshans estat esbossats. Sens dubte considerem pendent l'objectiu final, atès que aprofundir en els mecanismes de participació en les intervencions ambientals urbanes requereix

encetar un procés que hauria d'implicar tots els actors: governats, governants i tècnics. Però sobretot obliga a fer-nos adonar que han passat gairebé 30 anys des de les primeres reivindicacions (tot i que algunes segueixen encara pendents). La revisió d'una experiència tan distant i, alhora, tan recent -l'anàlisi dels seus èxits i fracassos-, hauria de conduir-nos a nous plantejaments, a assajar noves bases que permetessin incrementar la consciència, sensibilitat i sentit de la responsabilitat del ciutadà.

Quina ha de ser avui l'actuació dels MSU, quan no es tracta ja de recuperar les llibertats democràtiques sinó d'optimitzar la ciutat? Quins mecanismes són necessaris per aconseguir una educació cívica, per generar una participació constructiva? És una utopia irrealitzable?

Aquest article pretén formular una invitació al debat, a unir esforços per obrir nous camins. Seguint el fil dels pressupòsits i resultats ja publicats, dels quals en destaquem alguns punts, voldríem continuar la reflexió a partir de determinades reivindicacions recents que semblen repetir esquemes anteriors aplicant les mateixes velles tàctiques com si el context no hagués canviat.

En l'àmbit acadèmic de la sociologia, és gairebé innecessari recordar que, entre 1968 i 1982, bona part de les inquietuds urbanes a Catalunya i, més especialment a Barcelona, es manifestava a través de les reivindicacions veïnals, que constituïen un important Moviment Social Urbà (MSU). Mentre que, a nivell teòric, els seus orígens, pressupòsits ideològics, actuacions i objectius eren analitzats des de perspectives sociològiques i/o polítiques, generalment, pels mateixos professionals implicats.

Pels dirigents veïnals, la conscienciació social que generava aquest moviment passava per una anàlisi més completa de les relacions socioeconòmiques que expliquen els desequilibris urbans. Per tant, les reivindicacions comportaven una càrrega ideològica que havia de conduir a una major conscienciació política. Van ser definits en el seu moment com a formes alternatives de la lluita tradicional dels moviments de masses, nascudes de les contradiccions del capitalisme avançat, que intentava fer front a problemes sectorials reclamant objectius parcials, molt concrets i heterogenis.

Es tractava d'exigir habitatges, equipaments i serveis o d'oposar-se a actuacions urbanístiques que havien de comportar una degradació de l'entorn. Canalitzaven l'oposició a projectes que, tot i presentats per l'Ajuntament de Barcelona com a millores urbanes, repercutien, generalment de manera negativa, sobre els barris afectats. Si bé, algunes intervencions com les grans obres d'infraestruc-

tura viària (cinturons, túnels, rondes), podien justificar-se - amb més o menys reserves- des de les necessitats generals de la ciutat; d'altres, com els Plans Parcial, difícilment podien amagar operacions especulatives. Un segon grup de reivindicacions pretenia solucionar la manca d'equipaments; tant podien reclamar una escola, com una zona verda o un simple semàfor, considerant tots aquests elements com indispensables per a què el barri esdevingués ciutat. Era un intent de reconvertir a ciutat ortodoxa un tros concret de trama urbana, considerat marginal en funció, precisament, d'aquestes mancances.

El 1987, en un moment d'inflexió, quan la ciutat havia de respondre a nous reptes perquè acabava de ser anomenada seu dels Jocs Olímpics del 92, el moviment es donava per acabat. Delimitat en el temps 1969-1979, semblava no interessar ja a ningú, fins al punt que alguns dels seus actors se sorprenien en assabentar-se que ens proposàvem intentar-ne una nova lectura: fer balanç de la incidència directa de les reivindicacions en la conformació de la Barcelona que havia anat aflorant, a partir del replantejament urbanístic impulsat per l'Ajuntament democràtic.

L'inventari de les reivindicacions

La recerca de fonts documentals per dur a terme l'avaluació de l'impacte de les reivindicacions, tant pel que fa a les intervencions realitzades com per les evitades, va revelar la manca de documentació mínimament classificada. Això va obligar a fer un treball de camp amb la col·laboració de les AAVV per tal de recopilar la màxima informació. En primer lloc per evitar que aquesta informació es perdés definitivament, però sobretot, perquè descobria una nova perspectiva. En cada barri, no sols s'havien originat, sinó que encara continuaven gestant-s'hi, una sèrie d'intervencions urbanes, fruit de reivindicacions, a voltes aparentment insignificants, que anaven configurant, en major o menor mesura, amb major o menor encert, la fisonomia de la zona.

La informació es va sistematitzar en una base de dades que permet el seguiment de cada reivindicació. Es van inventariar totes aquelles reivindicacions relacionades amb l'urbanisme, aquelles que han generat o aturat una nova edificació i/o urbanització referides a un lloc físic, localitzables geogràficament i dibuixables en el plànol del barri corresponent; però no es van incloure aquelles reivindicacions genèriques del tipus: "més escoles", "més zones verdes", sense un *topos* concret assignat.

L'inventari general revela la importància numèrica de les reivindicacions; la diversitat de problemes abordats i el fet que, a banda de les grans campanyes –com “Salvem Sants dia a dia”, “Lesseps, pas elevat no”–, o les organitzades per aconseguir els grans parcs urbans o pel desenvolupament de Plans populars –com el del Carmel o Nou Barris–, es van anar formulant una llarga sèrie de propostes, a vegades poc conegudes fins i tot pels mateixos veïns o pels actuals dirigents de les AAVV.

La ubicació i el nivell de resolució de les reivindicacions es mostren gràficament en plànols parcials de cada barri que permeten constatar-ne l'impacte quantitatiu i qualitatiu intrabarri. La síntesi d'aquests plànols parcials en un de general que abasta tota la ciutat revela l'articulació de les reivindicacions en funció de les disponibilitats del barri; les funcions puntuals en els barris més estructurats; les funcions estructuradores en les zones més desvertebrades; i, a vegades, la indiferència per enllaçar, per suturar barris. En resum, permet copsar d'un cop d'ull la importància i significació d'aquestes reivindicacions en relació a la globalitat de la ciutat.

La idea de ciutat

Avaluar fins a quin punt les reivindicacions han contribuït a fer ciutat i/o estructurar barris exigeix prèviament posicionar-se sobre què s'entén per construir ciutat, qui la construeix, quins elements. I més concretament, per tal de seleccionar les reivindicacions, calia delimitar “la construcció física de la ciutat”, com la urbanització de carrers, la construcció de zones verdes, les noves edificacions i la realització d'equipaments que, de manera palpable, configuren materialment l'espai urbà i esdevenen el contenidor de la vida urbana. Sense oblidar que tota configuració urbana obeeix, alhora que n'és l'expressió i la formalització material, a unes relacions de poder, a uns estils de vida i a unes expectatives, és a dir, a la complexa realitat social.

A posteriori, l'estudi de les reivindicacions i especialment de les argumentacions que les acompanyaven, deixant a banda els components estrictament polítics, permet deduir algunes notes dels pressupostos teòrics sobre la ciutat i el barri que ja donaven a conèixer els MSU.

a) La ciutat és interpretada com una juxtaposició de barris. La importància dels barris històrics en la formació de Barcelona afavoria la idea de la ciutat com a suma de barris que havien d'esdevenir petites ciutats. I deixava de banda que la ciutat és una unitat

sistèmica, una estructura interactiva complexa —a vegades, també conflictiva— de tots els barris que la formen.

b) La ciutat justa és la ciutat “ortodoxa” sorgida d’una planificació prèvia, sotmesa a la legislació que regula el desenvolupament urbà, sense mancances significatives, igual per a tothom, enfront de la ciutat “heterodoxa” caracteritzada pel creixement anàrquic, fruit d’una pseudourbanització incipient, al marge de tota legalitat, mancada de serveis i equipaments amb una baixa qualitat de l’habitatge i dèficits de tot tipus. El moviment racionalista aportava, amb la utilització dels estàndards, les bases científiques per argumentar, des de l’aspecte quantitatiu, les necessitats d’equipaments i de dotacions en general i permetia mesurar i constatar les diferències.

c) La utilització d’estàndards per detectar dèficits, determinar necessitats i quantificar mancances de serveis i equipaments presuposa la delimitació, com a l’objectiu que cal mesurar, d’una unitat urbana: el barri. L’aplicació dels estàndards assenyala el camí de les actuacions necessàries.

d) Un cop establertes les necessitats, el barri es consagra com el centre de referència per a totes les reivindicacions veïnals. El binomi barri-reivindicacions es constitueix com un tot indivisible i apareix la tendència a considerar cada barri com una unitat autònoma. És viable una solució barri a barri que no ha de ser intervinguda per cap actuació a nivell superior.

La qüestió a partir d’aquests supòsits és si sense una visió totalitària, sense un plantejament global del fet urbà, és possible construir una ciutat democràticament.

L’evolució temporal dels MSU.

Cap a finals de la dècada dels 60 la confluència de tres factors genera pròpiament el **moviment social urbà**: a) la situació crítica de Barcelona especialment pel que fa a condicions urbanístiques; b) les motivacions polítiques i les expectatives de canvi; i c) una generació de professionals convençuts que les potencialitats de l’urbanisme són un regenerador de la vida social; amb l’oposició de les classes populars que es veuen directament afectades pels cinturons de ronda i els plans parcials. Els seus dirigents creien en les reivindicacions polítiques com a possibilitat d’*“incidir en las decisiones que a nivel de la política urbana las determinan”*, tot oposant-se al nou model de ciutat propugnat pel “gran capital”. Com a resultat, associacions de veïns i centres socials, impulsats pels partits polítics en la clandestinitat i amb el suport per Col·legis professionals i entitats cíviques, varen sortir a la palestra a reivindicar tot allò que feia

referència a qüestions urbanes.

Poc més de deu anys després, a l'inici de la dècada dels 80, semblava haver-se produït la mort de tots aquests moviments. Entre aquestes dues dates s'havia passat de la dictadura a la democràcia. Durant aquest període s'havien planejat i realitzat intervencions físiques de tipus molt diferent prou fortes per fer ciutat. En la primera etapa: obertura dels cinturons, túnels del Tibidabo i de la Rovira. En la segona: rehabilitacions de barris, parcs i places, etc.

Però la transició i la normalització política va fer passar de la reivindicació a la negociació, d'exigir unes intervencions a veure-les materialitzar-se. Aquest procés va generar una sèrie d'efectes força contradictoris. Començant per una relativa pèrdua de socis –la negociació no és atractiva, ni semblava prou efectiva –, que va ser interpretada (i utilitzada, a vegades) com una manca de representativitat de les AAVV, i acabant per fer pràcticament invisible la seva tasca.

Tot i així, a finals dels 80, el treball de camp constatava que el moviment seguia actiu i que cap de les AAVV entrevistades el donava per acabat (malgrat que coincidien en reconèixer que les activitats començaven a decaure, més o menys accentuadament) ja que s'havien continuat reivindicant els temes pendents, s'havia controlat la seva realització durant els anys vuitanta, i s'havien anat plantejant noves reivindicacions que s'han continuat plantejant en un continu que arriba fins avui.

Apareixien, també, unes arrels més antigues. Ja des de finals dels cinquanta s'han documentat demandes i exigències 'promotores de', o 'promogudes per' incipients organitzacions (Nostra Sra. de Port, Torre Llobeta). Les reivindicacions es perllonguen amb més intensitat al llarg dels anys 60 (Roquetes, Trinitat Nova, El Carmel, el SOS de Sants, el Clot), durant els quals es lluita pels drets més elementals: per la urbanització mínima dels nuclis barraquistes, per aconseguir expropiacions justes, per l'habitabilitat dels polígons d'habitatge social o per impedir edificacions il·legals.

En una primera etapa s'aturen amenaces, en la segona es formulen propostes i es pretén controlar les actuacions. Es distingeixen perfectament dos tipus de reivindicació, la *quantitativa* i la *qualitativa*. La primera correspondria a la fase que s'ha descrit en alguns barris, tant de nova formació, com en trames urbanes velles i degradades, com de 'supervivència'. Supervivència davant l'amenaça dels Plans Parcialis o de la desaparició dels pocs espais lliures d'una ciutat tan densificada que durant els anys setanta es comparava habitualment amb Calcuta. Supervivència, tanmateix, davant la inexistència d'infraestructures bàsiques (clavegueram, il·luminació,

asfaltat) i la manca de serveis i equipaments, la qual cosa conduïa a denunciar aquests dèficits sense entrar en consideracions formals més enllà d'indicar, en tot cas, els solars per ubicar-los o l'anunci de plans parcials per oposar-s'hi. Les protestes de cada AAVV intentaven esmenar els disbarats que el procés especulatiu havia generat en la construcció del seu 'tros de ciutat'.

La progressiva sensibilització dels MSU per la forma urbana, a mesura que les reivindicacions anaven guanyant complexitat, apunta cap una reivindicació *qualitativa*, que, incidint ja en l'execució, presuposa una participació més o menys directa en les decisions tècniques respecte del programa d'atribució d'usos i forma. A més 'del què', interessava 'el com' es realitzava. Una inquietud que no podia aparèixer mentre que no s'iniciessin les realitzacions.

El moviment, doncs, evoluciona, des de fer front a necessitats imperioses (expropiacions, manca d'habitatge) fins a reivindicar una certa qualitat de vida, és a dir, fins a acabar exigint, (amb més o menys encert) una qualitat en la forma, un disseny determinat.

Ara bé, a partir del 82, es pot parlar de Moviment Social Urbà? Probablement no, si donem al títol el mateix contingut —en intensió i extensió— dels anys setanta. En aquest sentit sí podem considerar-lo acabat. No és pot confondre un moviment social amb un associacionisme veïnal, si no hi ha finalitat política, ni objectius globals que plantegin un canvi social, ni manifestacions, ni assemblees. Ni s'arrossega ja tot un barri al carrer per causes tan dispars com la reivindicació de l'Estatut o la demanda d'un autobús. Sobretot, cal no oblidar-ho, quan durant molt de temps amb aquest tipus d'accions hom podia ser agredit i/o detingut per la policia, i fins i tot processat.

Podem parlar de 'moviment veïnal'? Gairebé ens atreviríem a dir que tampoc). No creiem que les manifestacions puntuals dels anys 90 en molt diversos barris de la ciutat, (des de Les Corts, per la cobertura del cinturó del mig o a Trinitat Vella per reclamar el compliment de les promeses municipals a canvi de l'acceptació del nus de Trinitat) puguin equiparar-se a les actuacions i activitats desenvolupades des de finals dels 60 fins a l'inici dels 80, viscudes amb l'esperit de ruptura i creativitat que es reflecteix en l'abundant i novedosa producció gràfica d'aquella època.

Val a dir que aquests moviment mai va arribar a ser el moviment de masses que havia d'implicar tota la societat com es pretenia: *revela el tránsito de una sociedad de individuos deliberadamente atomizados y separados a un movimiento popular consciente de su fuerza colectiva y preñado de alternativas, tan radicales como*

coherentes, para un auténtico orden social nuevo. Sinó que fou el d'una minoria compromesa, que es movia en el terreny de l'acció política per mitjà de la reivindicació d'una millor qualitat de vida a la ciutat. De la documentació de diverses reivindicacions es desprèn que no sempre s'havia aconseguit xifres de participació significatives en relació al nombre d'habitants del barri. En canvi, mobilitzar el sector més conscienciat de cada barri va generar un clima de lluita que va tenir tanta repercussió com per aturar immobiliàries i Administració, així com per desencadenar una política de compra de sòl que possibilitaria les intervencions posteriors.

Podem parlar d'associacions de veïns? Sens dubte; són aquestes les que han mantingut la continuïtat reivindicativa, abans dels MSU, en la majoria de casos sota el nom de Centres Socials, (recordem que les primeres AAVV anomenades com a tals eren majoritàriament "bombillaires") i sobretot després. El fet que fossin AAVV les que vehicuessin els MSU i que aquests s'aixopluguessin en les seves estructures va determinar que, en desaparèixer com a tals moviments, es constituïssin les seves hereves naturals i reconduïssin les reivindicacions a través de la negociació fins a veure-les materialitzades. Si els MSU van ser el detonant, les AAVV en adaptar-se al canvi polític mantenint el nivell d'exigència de les reivindicacions, van conservar la memòria històrica d'uns dèficits que no podien obviar-se i van contribuir a reequilibrar les intervencions.

Un nou treball de camp realitzat el 1993 per controlar el nivell d'execució de reivindicacions pendents revelava canvis i permanències en la majoria d'AAVV. Genèricament, l'objectiu final seguia sent l'originari: millorar les condicions de vida del barri. Però, aconseguides bona part de les primeres reivindicacions, les AAVV adoptaven orientacions i actituds molt diverses com a resultat, no sols de les pre-existències estructurals, sinó també d'una sèrie de factors, interns i externs, que hi incidien: la ideologia i capacitat dels líders, l'edat del veïnat, les xarxes socials, la tradició associativa, les inversions municipals, l'impacte de les intervencions urbanístiques realitzades, les actituds del Districte (institucionals i personals).

Es reconeixia, explícitament o implícita, que alguns barris han millorat molt. Però, la desigual, i no sempre justificable o justificada, resposta de l'Ajuntament a les reivindicacions veïnals ha creat un clima general, en el millor dels casos, d'escepticisme.

Es constatava que continuava produint-se el mateix procés ja detectat en la primera fase de l'estudi: la modificació d'algunes demandes veïnals (canvi d'ús o emplaçament) o el plantejament de noves exigències dins d'una mateixa reivindicació, fos o no aconse-

guida. Una evolució explicable per la pròpia dinàmica del barri, pel canvi de necessitats, atès que algunes fa més de 20 anys que van ser formulades: la substitució de guarderies o d'escoles per residències geriàtriques a La Verneda Alta; l'oposició a projectes d'aparcaments transformada en l'exigència de construcció d'aparcaments, com passà a Ciutat Meridiana; o les successives propostes d'ús per la Planta asfàltica de Nou Barris que, amb la rehabilitació definitiva, ha recuperat la demanda inicial d'un ateneu.

En altres casos, la transformació de les reivindicacions obeeix a causes externes: un projecte dels serveis tècnics municipals, que no tingui en compte els requeriments veïnals o que imposi solucions no desitjades, com les escales mecàniques de Ciutat Meridiana; o que els transformi, com en el cas del segon Cinturó al seu pas per Canyelles, que ha significat la successiva transformació de la reivindicació del Parc Central.

A causa de la funció assumida per bona part d'aquestes associacions, es detectava una presència més visible dels veïns en els locals de les AAVV, en uns casos gestories/assessories i, en d'altres, casals o centres cívics amb una variada oferta d'activitats.

L'evolució del moviment, a banda de les peculiaritats afegides per la situació que travessava el país, no pot aïllar-se del context ideològic i polític europeu. Eclosió i davallada coincideixen, no sols amb l'evolució de la pròpia situació política, sinó també amb una evolució del pensament occidental que ha anat fent desaparèixer l'exigència d'un canvi d'estructura socioeconòmica com a mitjà per transformar la ciutat. Qui reclama avui la socialització del sòl?

Mentrestant la transformació dels interessos socials i del nivell de vida ha fet emergir en l'àmbit veïnal noves necessitats, com es constata a partir d'una ràpida revisió dels temes tractats en les publicacions de les AAVV. Apareixen qüestions implantejables als anys 60: des de l'ecologia o el racisme, a problemes de seguretat ciutadana o d'aparcament passant per la creació d'emissores de TV pròpies, classes de cuina o consultoris dietètics.

A banda d'algunes crítiques i errors que no és ara el cas d'esmentar, el balanç del paper exercit pels MSU en la conformació de Barcelona és absolutament positiu. Tant des d'una perspectiva més global, sigui perquè han incidit en l'estructuració general de la ciutat o en la vertebració del barri, com des d'una perspectiva més particularista quan es tracta de reivindicacions puntuals que han aconseguit intervencions, a vegades tan petites que passen gairebé desapercebudes i no acostumen a aparèixer en les històries del moviment. Els MSU han incidit en la reconducció de la xarxa vià-

ria, en el canvi d'estructura urbana, en la vertebració dels barris, en la dotació d'equipaments, en la millora de la qualitat de vida, en l'increment de la satisfacció residencial, en la connectivitat amb els barris veïns i amb el centre de la ciutat.

Incidència en els barris, incidència en la ciutat?

Avui, tant els polítics que han gestat les intervencions, com les AAVV que les van reivindicat (a banda de les objeccions per temes pendents) es mostren orgullosos del gran increment d'equipaments en la major part de barris barcelonins: mercats, guarderies, escoles, centres de salut, residències per la 3a. edat, centres cívics, ateneus, poliesportius, parcs i places de tota mena. Equipaments que faciliten gaudir de tots els serveis bàsics en el propi barri i ofereixen un ampli ventall de possibilitats d'interacció social. Però la constatació més objectiva d'aquestes millores en l'equipament urbà és l'ús que en fan els mateixos veïns i la percepció que tenen de la important millora de la qualitat de vida aconseguida en el seu barri.

Quan els MSU van iniciar les seves reivindicacions, el trencament treball/habitatge era ja habitual, imposat per l'estructura econòmica i accentuat encara més per l'expulsió de les indústries de l'interior de la ciutat. En els barris de nova creació, el trencament habitatge/serveis i equipaments es derivava dels propis orígens, barris dormitori sense cap mena de serveis. Per això van apostar per reivindicar-los amb la creença que així es reforçaria el cos social del barri i es potenciaria la idea de barri.

Moltes de les intervencions aconseguides amb les reivindicacions han estat prou potents per regenerar el teixit urbà, però també per reforçar el teixit social en possibilitar o potenciar activitats i usos pels quals abans calia desplaçar-se al centre de la ciutat o a d'altres barris. Han afavorit nous hàbits en l'ús del propi barri i desenvolupat mecanismes d'apropiació. Algunes d'aquestes intervencions han esdevingut símbols d'identificació, però, identificació amb què? Amb l'entorn quotidià? Amb l'entorn més proper, però on? A l'habitatge? Quin és l'entorn de la quotidianitat, el de la feina?

La qüestió que caldria plantejar-se és més transcendental: es pot seguir parlant de barris en sentit tradicional? La vertebració d'un barri com a estructura autònoma, com a lloc de relació social, no s'ha perdut? No s'ha trencat la integració treball/ habitatge/ escola/ compres/ lleure/ serveis? Si el fenomen és perceptible en els barris tradicionals, encara ho és més en els nous que són barris de reubicació amb uns habitants de procedències molt diverses que tenen relaci-

ons prèviament establertes a d'altres barris. Amb aquests condicionants serà possible mantenir un sentiment de comunitat lligat al lloc immediat? Cal? Es pot estendre a la globalitat de la ciutat? Veïnat i ciutadania generen sentiments de comunitat equivalents?

Mentrestant la creació de noves associacions sembla fomentar la fragmentació en sectors cada cop més petits, fins i tot de carrers, (Sant Martí, Sant Andreu). Un procés que comporta un doble risc: el de la degradació de la identitat d'un barri i a nivell urbà, un cop més, i la pèrdua de la idea de globalitat ja que dificulta entendre la ciutat com una estructura espacial en la qual les parts han d'articular-se en funció del tot.

És gairebé una obvietat afirmar que mentre els MSU en uns casos van reforçar la cohesió social, en d'altres van generar-la, per la mateixa dinàmica de compartir una lluita. I també perquè l'intent per millorar 'la qualitat de vida' -una formulació present en totes les publicacions de les AAVV- implica a priori el coneixement i reconeixement de les peculiaritats del propi barri. En els barris tradicionals, procedents d'antics municipis, Gràcia, Sants, Sant Andreu, el Poble Nou, el Clot, Sant Martí, aquest intent, a més d'enfortir les tradicions pròpies i els sentiments de pertànyer al lloc, especialment en aquells que hi havia un fort component d'immigració obrera, va contribuir a la integració de les dues comunitats en el teixit associatiu del barri. En d'altres dels antics municipis, com Les Corts i Sarrià, que a causa de les nombroses operacions immobiliàries havien experimentat un gran increment poblacional, les AAVV van aconseguir mantenir, fins a cert punt, la identitat pròpia.

El fet de la identitat, més o menys evident a nivell social, l'abast del qual deixem que avaluin els especialistes, potser no és tan clar a nivell urbanístic. L'especificitat de cada barri, amb les seves peculiaritats pròpies, s'ha reflectit en les reivindicacions? I anant més enllà, podríem preguntar-nos si els resultats físics i formals aporten elements diferenciadors entre barris.

Els tipus de reivindicacions plantejades a cada barri constitueixen un complet inventari de la seva situació urbanística, i revelen tant les mancances com les possibilitats de regeneració i canvi que ofereix el barri en funció de l'estat de la planificació inexistent, en vies de desenvolupament, i pendent de remodelació o de canvi d'usos. És a dir, les oportunitats que ofereixen depenen més de l'especificitat urbanística que de la social. Sobretot quan es constata que les reivindicacions plantejades i les intervencions executades són les mateixes. Les diferències formals de les actuacions, més que correspondre a la singularitat de cada barri, no depenen de les ca-

racterístiques del lloc o de la personalitat de l'autor del projecte?.

La similitud de reivindicacions remet a les idees subjacents als MSU esmentades anteriorment. L'exigència del dret a una ciutat ortodoxa, igual per a tothom passava per aconseguir barris autònoms i autosuficients a la manera racionalista, a més d'equivalents, a nivell formal, a les ciutats burgeses del XIX. Una concepció que, ens atreviríem a dir, continua encara vigent entre el moviment veïnal, juntament amb el perill de mantenir una idea fragmentària de la ciutat.

La homogeneïtat de resultats a banda d'haver aconseguit anivellar el barri en major o menor grau amb els estàndars de la ciutat ortodoxa, denota que a l'igualar s'està difuminant l'especificitat del barri. L'expressió material tant dels orígens geogràfics i de l'estructura territorial com de l'organització socioeconòmica i els estils de vida que se'n derivaven, havien marcat amb característiques formals pròpies i diferencials, barris d'estructura social equivalent. El canvi d'activitats productives, la terciarització general, juntament amb les possibilitats que ofereix la tecnologia actual al prescindir dels condicionaments físics del lloc, no està esborrant a marxades les antigues empremtes?

El paper dels tècnics

Cal remarcar un altre paper jugat pels MSU la d'*agents conscienciadors urbans* dels... propis urbanistes i del mateix Ajuntament. Al marge del fet prou conegut que en les primeres etapes del moviment els tècnics hi participaren com a assessors i/o impulsors el moviment, la mateixa dinàmica dels MSU va esdevenir escola de participació; el contacte directe amb els usuaris va donar-los una visió diferent de la ciutat i de l'espai públic.

Les discussions generades per la mobilització ciutadana i la demanda de participació democràtica en la redacció del planejament urbà van qüestionar, i haurien de seguir qüestionant, la funció de l'urbanista en tant que projectador de la nova ciutat i remodelador de l'existent. Es pot prescindir de l'usuari si realment es vol construir una ciutat per a tots? Sovint, el tècnic es va veure obligat a replantejar el seu paper i, en certs casos, a resituar-se com a redactor-planificador d'una proposta que no podia obviar la pressió reivindicativa i, en d'altres, com a impulsor d'aquestes mateixes reivindicacions. Però, al marge de la qualitat del disseny, quan l'urbanista ha imposat els seus criteris a l'hora de la realització, no sempre ha aconseguit satisfer les expectatives dels veïns.

És cert que actualment la demanda ciutadana d'un barri endre-

çat, amb espais públics d'ús quotidià ben qualificats, s'ha incorporat de tal manera a la cultura urbanística municipal que es genera ja de manera automàtica des dels serveis municipals. Però també massa sovint l'oferta està excessivament estandarditzada, com si obeís a determinats protocols, sense consideracions prèvies de les peculiaritats del lloc. Entenent per lloc no sols l'espai físic sinó també el context social.

I potser per aquest motiu els tècnics tampoc han estat aliens a la cultura de reivindicar-ho tot. Primer com a assessors de les AAVV, després com a professionals 'al servei de' o 'contractats per' l'Administració, sovint han seguit actuant amb la mateixa improvisació, repartint tot l'escreix de les obres. "D' aquí en surt un local", no on cal, si no on cap. No importa si és el lloc menys accessible o adient, com en el cas del Centre Cívic de Gràcia, al cap d'amunt del Coll. O, "us en donem dos de locals, un al costat de l'altre, un per a Roquetes i un per a Verdum situats damunt de la Ronda de Dalt".

Com articular avui la participació

Gairebé totes les AAVV es queixen de la manca de participació veïnal, del conformisme de la gent que només es mou per temes concrets quan els afecten molt directament. Conformisme que els pot dur fins a acceptar, sense massa oposició, la desaparició de l'única escola pública del barri (Camp de Grassot) o a estar-se de demanar la localització d'una estació de metro (Clot).

Com a mesura per implicar els propis afectats en la resolució dels problemes concrets i integrar-los en una dinàmica participativa, la majoria d'associacions fomenten, amb més o menys èxit, l'organització de comissions específiques. Tot i així, reivindicacions puntuals, per importants que siguin, no han estat suficients per vertebrar projectes comunitaris que dinamitzin un barri quan l'AAVV està en fase de recessió i menys encara quan la lluita es perd. En canvi, s'han detectat, en barris molt diversos, campanyes reivindicatives amb un gran ressò veïnal, que tant poden rebre el suport de les corresponents associacions (la cobertura de la Ronda del mig, des de la Diagonal a la plaça Cerdà implica les AAVV de Badal, Brasil, Bordeta i Les Corts), com generar enfrontaments i denúncies mútues entre l'AAVV i els grups de veïns (com la plaça de la Vall d'Hebron).

Ara bé, una construcció participativa de la ciutat ha de passar necessàriament per les actuals estructures de les AAVV ? Són aquests els únics col·lectius legitimats per vehicular les expectatives dels ciutadans?

La construcció de la ciutat és reponsabilitat també dels tècnics i dels polítics i tan sols serà possible avançar cercant mecanismes que facilitin la interacció. Qualsevol intent seriós d'abordar el tema haurà de considerar que es tracta d'una relació triangular que implica administració-tècnics-veïns. Relació que generalment queda mediatitzada per l'Administració sense que generament arribin a dialogar directament els altres dos grups. Davant les complexes interaccions que es produeixen entorn de qualsevol intervenció ambiental caldria establir, clarament, canals de comunicació directa. Quan això s'ha aconseguit han sorgit a Barcelona els projectes consensuats i creatius que superen la falsa dicotomia 'una ciutat per veure/ una ciutat per viure'. Dos judicis, dos conceptes, els de *forma* i *funció*, no excloents sinó complementaris, i afegiríem que imprescindibles per millorar la qualitat de vida.

Si d'una banda als urbanistes, tècnics i polítics, els cal reflexionar sobre el fet que són els usuaris qui millor saben el que volen perquè entenen, coneixen i sobretot pateixen les mancances del seu entorn urbà, al seu torn a les AAVV els caldria reflexionar sobre quin és el seu àmbit d'actuació propi: la detecció de necessitats, l'elaboració de programes d'ús, l'exigència de realitzacions, el seguiment dels projectes, etc. A partir d'aquí cal deixar intervenir als tècnics, que són a qui correspon saber escoltar i interpretar les sol·licituds formulades. Però per donar resposta a la demanda a través d'una materialització arquitectònica concreta han de disposar d'un marge de confiança i de llibertat. De confiança per poder adequar-se als requeriments tècnics, als condicionaments econòmics i als interessos generals de la ciutat, i de llibertat per poder formular noves propostes formals. A uns i altres ens cal superar malfiances i saber escoltar, una actitud imprescindible per poder dialogar.

Cal prendre també en consideració que la ciutat es construeix, materialment i simbòlicament, en el temps. El temps del projecte, el temps de la gestió (massa sovint innecessàriament llarg per la inèrcia de la burocràcia), el temps de la construcció (amb la càrrega de molèsties que comporta al ciutadà), el temps per veure créixer la vegetació, el temps en el qual l'entorn es reestructura, el temps d'apropiar-se'n l'usuari, el temps d'aparèixer noves representacions socials.

En un altre nivell trobem un temps que fa emergir noves necessitats en un nou context social i econòmic, que fa evolucionar la ciutat vers dimensions no sempre previstes per la planificació. La ciutat mai té retorn; aleshores caldria plantejar-se si, en la nova ciutat cap on apunten les actuals tendències urbanes, poden sorgir nous MSU

estructurats a partir dels barris? Perquè és possible mantenir la idea de barri a partir d'uns habitatges unifamiliars i uns carrers com a accés i no com a relació, com es dona en gran part de les noves promocions d'habitatges? O a partir dels nous espais lúdics i comercials -al servei de tota la ciutat i no al servei exclusiu del barri on s'ubiquen- que impossibiliten la seva apropiació des d'una escala local. Les grans vies de comunicació i el canvi quantitatiu i qualitatiu que comporten en l'accessibilitat no tendeixen a la individualització del ciutadà? O pel contrari els MSU, a partir d'ara, podrien constituir-se com a punt de referència per superar l'individualisme urbà? Què o qui pot mobilitzar avui? Intervencions de desenvolupament comunitari? Els plans de dinamització? Les noves directrius de ciutat difusa qüestionen si els MSU podrien, avui, generar moviments capaços, no ja de resoldre la manca de serveis, sinó d'aconseguir vertebrar, com ho van fer en el seu moment, barris com el de la Zona Franca. De moment, mobilitzacions com les de la Nacional-340, apunten cap a una escala territorial de les reivindicacions, cap a una nova dimensió que transcendeix no ja el barri sinó la pròpia ciutat.

Amb molt de seny i bastant de rauxa hem endreçat Barcelona, l'hem transformat, però, ara que és més atractiva que mai als inversors, la tornarem a posar en mans d'especuladors? Les operacions de Diagonal Mar o el Besòs no apunten cap aquí? En els bons temps dels MSU s'hauria premés una operació com la de l'Estadi de Sarrià? Quin ressò ciutadà tenen les accions legals empreses per la FAVB?

En els anys setanta darrera de les reivindicacions hi havia un suport ideològic i polític que duia implícita una idea determinada de ciutat, malgrat que les reivindicacions poguessin ser distorsionades per una idea de barri excessivament fragmentària que n'oblidava la globalitat. Avui, les reivindicacions actuals apareixen mancades de continguts polítics; o sí que en tenen? En tal cas caldria parlar d'interessos partidistes més que d'ideologia. No es detecta tampoc la il·lusió de contribuir a la construcció de quelcom nou. Potser tan sols es pretén defensar uns drets adquirits (la zona verda assegurada per la immobiliària en vendre un pis en un carrer estret). Però sobretot es veuen mancades per la manca de referents conceptuals clars sobre la ciutat.

No sembla, tampoc, que els urbanistes tinguin aquests referents. Cap a quin tipus de ciutat ens adrecem? O hauríem de dir que hi estem predeterminadament abocats? Un sol tipus de ciutat o diversos tipus de ciutats? La ciutat dispersa? La ciutat dels fluxos? El

model americà o el mediterrani?

L'arquitecte, l'urbanista a qui li pertoca la projectació urbanística, es troba en una època de reduïda aportació teòrica. I de pragmatisme a nivell pràctic. A Barcelona, i en general a Catalunya, es va passar dels Plans al Projectes, de l'urbanisme reglamentat, a l'urbanisme dibuixat. Durant els darrers vint anys ha estat tan gran la producció d'espai públic -urbanització, xarxa viària, zones verdes i equipaments per iniciativa pública- que pràcticament ara està exhaurida la possibilitat de noves intervencions a gran escala.

Mentrestant, sembla que els veïns tan sols es motivin per reivindicar zones verdes, que contraposen a la construcció de pisos, quan probablement una forma de contrarestar el perill de dissolució de les nostres ciutats, seria fomentar l'habitatge.

Com deia Manuel de Solà-Morales l'any 1992, "la riquesa civil i arquitectònica, urbanística i morfològica de la ciutat és la dels seus espais col·lectius, de tots els llocs on la vida quotidiana es desplega, es representa i es recorda". Hi afegiríem que la condició primordial perquè això pugui donar-se és que el ciutadà pugui viure-hi.

Per acabar, voldríem deixar formulada la pregunta de si les actuals associacions de veïns estan realment interessades en arribar a una participació més compromesa. Entre altres exemples que podríem destacar, n'esmenten dos.

Per què les AAVV són a vegades tan reticents a noves propostes de participació com quan es plantegen Nuclis d'intervenció participativa? Tan poca confiança desperta el tècnic i/o el polític com per rebutjar les seves ofertes? Si la sostenibilitat d'una ciutat no és qüestió només dels qui la construeixen i dels que tenen l'obligació de mantenir-la, sinó que es corresponsabilitat de tots aquells que d'una o altra manera la patim i la disfrutem, per què hi ha tan poc interès en l'avaluació de les reivindicacions aconseguides o en posar en marxa campanyes de manteniment d'espais públics?

